

Les paves mortíferes

Les 'memòries d'un lluitador veterà', de Joaquim Varela i Garcés, mostren amb el títol de 'Les paves mortíferes' alguns aspectes poc coneguts de la guerra del 36 i la repressió.

El llibre de memòries de Joaquim Varela té, per sobre de tot, una gran vàlua pel context de redacció. El va escriure tot just acabada la guerra. Amb por. A poc a poc. I, naturalment, no el va poder publicar una vegada redactat. El guardà durant dècades. Fins que morí el dictador. Després, més anys esperant l'oportunitat editorial. Fins que, decidit a veure publicat el seu record, va optar per editar-se'l, amb el suport de l'Ajuntament de Santa Coloma de Gramenet, on viu, i de la Diputació de Barcelona.

És important l'aspecte del context social i polític del moment de la redacció. Els records eren frescs, molt, i el dolor intens. I la por, molta. Derrotat i, com ell diu, "humiliat", el llibre, les memòries, esdevé, doncs, un acte de rebel·lia personal i política però també un document excepcional per conèixer alguns aspectes de la guerra i la repressió.

EI CAT-VAL. El jove Joaquim, el 1936, ja feia dos anys que havia estat llicenciat de l'exèrcit. Volia seguir amb la seva feina d'impressor. Esperança perduda. La guerra es va fer realitat. I va ser mobilitzat. "Encara ho record com si fos ara. La tarda de la meva marxa anava assegut en un vagó de tercera d'un tren militar ple de joves reservistes. Tots estàvem trastornats per la reincorporació. Qui ens havia de dir que ens hauríem de tornar a posar aquell uniforme tan

antipàtic! [...] A mesura que ens allunyàvem de Catalunya em va començar a colpir la nostàlgia [...] i em va fer sentir molt trist [...] Aquell tren militar, que no s'aturava a cap estació, es dirigia cap a València [...], els que pertanyíem a transmissions ens tocaria fer transbord cap a Albacete."

Allà, efectivament, els uniformaren. I hagueren d'esperar que es creassin les companyies. Un dels soldats, "Nadal, nomia", recorda Varela, s'acostà a un grapat d'oficials, saludà i en demanar-li un dels caps que què volia, "Nadal, atrevimentament va contestar que, com que hi havia una gran quantitat de valencians i catalans, potser es podria pensar de fer una companyia integrada per tots els qui parlàvem la mateixa llengua [...]. Aquella proposició va agradar [...] i així va néixer la flamant Companyia de Transmissions CAT-VAL", la qual, a poc a poc, va anar entrant en zones de combat per refer les transmissions, sobretot entre Barcelona i València, i en aquelles missions Varela conegué les "paves mortíferes": "Els avions Junker i Messerschmitt, les maleïdes paves que dèiem nosaltres, les quals, en formacions de tres i de cinc, procedents de Mallorca, ens bombardejaven contínuament. Nosaltres, quan sentíem la remor dels avions, deixàvem la restauració dels cables i corríem a refugiar-nos dins dels cràters. Tan bon punt s'acabava, i abans que no en vingués un altre, tornàvem a la feina."

La guerra es posava ja crua. El CAT-VAL, orgullosa companyia que desfilava cantant l'himne en català –"deben ser extranjeros", recorda Varela que sentia a dir– va ser desmantellada, i l'ara veterà lluitador va ser enviat al que encara recorda com "un escorxadador": l'Ebre. La batalla de l'Ebre.

Les paves. I allà seguí amb la terrible quotidianitat del soroll de "les maleïdes paves mortíferes [...] que, procedents de Mallorca, van ser una de les claus que expliquen per què en Franco va acabar guanyant aquella guerra", escriu Varela.

El paper de l'aviació franquista-nazi, segons el veterà lluitador, va ser d'excepcional importància en la resolució



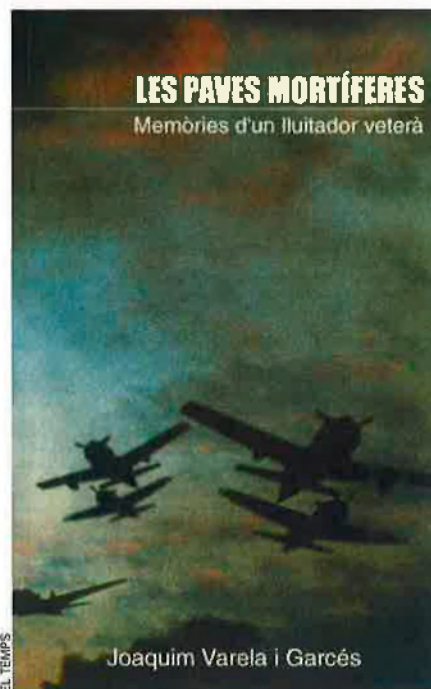
EL TEMPS

del conflicte bèl·lic. Els hi dóna, a les paves, aquesta consideració en diverses ocasions al llarg del llibre. Però potser quan amb més intensitat recorda la potència mortífera que tenien, és durant la batalla de l'Ebre.

Era l'any 1938. Aquell estiu Varela arriba a l'Ebre. A les posicions republicanes. La cosa ja pintava malament. "El joc era malèvol: en començar la tarda ells acostumaven a guanyar unes cotes [els franquistes], però al vespre les recuperava la nostra infanteria. I això va durar molts i molts dies, no sé dir quants exactament, perquè en aquestes circumstàncies tan extremes arriba un moment que es perd la noció del temps. Però finalment vingué la desfeta i hagüérem de retrocedir com poguérem. Les petites barques eren insuficients per passar a l'altra banda del riu. Hi havia soldats que es llançaven a l'aigua per no caure presoners i molts van morir ofegats. D'aquest desastre se n'ha parlat ben poc." Varela aconseguí passar a la que els republicans anomenaven la "banda bona del riu". Allà no era difícil sentir la desmoralització i les ingènues esperances, en veu baixa: "Entre els soldats s'insistia que la guerra s'acabaria d'un moment a l'altre, gràcies als contactes que hi havia hagut entre republicans i feixistes [...] però els oficials,

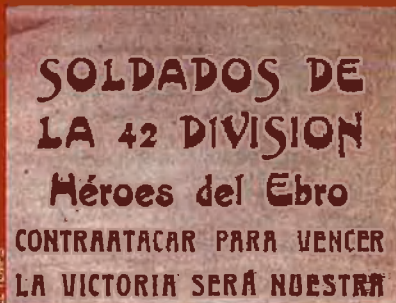
juntament amb els comissaris [polítics], assabentats dels rumors, vigilaven [...] i ens deien que els que parlaven de pau eren uns feixistes."

L'Ebre, la batalla, per a Varela i els seus companys era gràficament clar: "un escorxador". Les forces republicanes no tenien relleus, i les franquistes en tenien molts. El resultat era terrible. Baixes contínues que no es podien substituir per nous combatents. I a començaments de la tardor la situació encara s'agreujà més: "A finals de setembre es va produir la retirada parcial de les Brigades Internacionals del front de l'Ebre, la qual cosa va suposar un nou cop a la nostra moral i, no cal dir, a les nostres forces físiques perquè ja no quedava cap relleu. Allà ja sempre érem els mateixos, delmats per les baixes contínues i pel turment de les paves mortíferes, que no paraven [...]. A l'octubre, les coses van empitjorar. L'aviació feixista va redoblar els atacs, provocà grans incendis i fortes fumarades pels arbres cremats a causa de totes aquelles explosions. Les paves s'anaven rellevant i ja descarregaven a tota hora, de matí i de tarda. Aquells monstres, des del cel, eren els que estaven guanyant la guerra per a en Franco. Incansables, els avions de caça baixaven escombrant les concentracions i metrallant els nostres soldats, que



EL TEMPS

Avions de la Legió Cóndor sobrevolen Burgos durant la Guerra Civil. Joaquim Varela i Garcés analitza a *Les paves mortíferes* els atacs de l'aviació franquista-nazi, un episodi clau per poder entendre el final del combat.



Dalt, carnet de soci de la Renaixença Camprodonina a nom de Joaquim Varela, expedit el primer de maig del 1932. A sota, una placa d'homenatge als soldats que van combatre a la batalla de l'Ebre.

s'havien d'amagar a les trinxeres, al mateix temps que els obusos de l'artilleria feixista ens ploviem per tot arreu. Amb tot allò no hi havia possibilitats de reorganitzar-se, mentre que la nostra aviació (anomenats els xatos), en canvi, no apareixia mai. Allò era una lluita desesperada..."

Exili i retorn voluntari. I el que veien com a inevitable Varela i els seus companys, passà. Derrotats, els republicans, abans i tot de la fi de la guerra, enfilaren el camí cap a França, fugint de la repressió franquista. Varela, també. Havia estat nomenat, tant si vols com si no, comissari polític, la qual cosa, afegida a la condició de sergent de l'exèrcit republicà, el feia tenir totes les butlletes. Quan encara estava mobilitzat, anà reculant cap al nord, amb les columnes republicanes. A Catalunya -Barcelona i Reus- encara hagué de patir les visites de les paves, que l'hivern del 38 encalantiren ferm, amb les vomitades de foc i metralla, les ciutats catalanes: "Aquell hivern la capital de Catalunya patí un dels majors martiris de la seva història", recorda. A Catalunya va fer servir el seu ofici d'impressor, al servei de la República, fent octavetes del tipus "No passaran", però "malgrat els meus impresos, les coses no van anar gens bé", i la contínua retirada no s'aturava. Enmig d'aquell caos, al jove Joaquim li donaren un permís d'un dia, amb la promesa de retorn a la nit. "Aquell dia, el 26 de gener de 1939, vaig ser totalment conscient que havíem perdut la guerra." Encara restà uns dies més amb l'exèrcit, bona part del qual orfe d'oficials "que marxaven cap a l'exili". El darrer dia d'aquell fred i trist mes de gener, "a la tarda, finalment em vaig decidir a marxar, i em vaig afegir a la processó de l'exèrcit derrotat que anava a buscar refugi al país veí".

La tristesa de la derrota no era sinònim que s'hagués acabat tot. Ni de bon tros. Després de dies de difícil marxa arriba a Prats de Molló, amb milers d'exiliats més. "Ens van portar a una fàbrica abandonada. N'érem tants que no hi cabíem i a molts ens va tocar dormir en un pati nevat [...] sabíem que Madrid encara resistia, però allà [...] vaig sentir el pes de

la derrota [...] i en aquella gelada nit de mitjan febrer em reafirmava, en el meu interior, que aquella guerra l'hauríem guanyada si no hagués estat per les paves alemanyes..." De Prats a Arlés. "Allà es van presentar un senyor i unes senyores vestits de negre. Tots eren molt malcaratats i ens tractaven a crits. Ens van fer fer una cua i ens van fitxar un per un." La filiació acabava amb una pregunta: "Prefereixes Franco o Negrín?" Varela, com milers d'altres republicans, hagué de decidir en segons el seu futur. "Arribava el meu torn i no havia reflexionat. Allò era molt cruel [...] Un país estranger? Aquella idea em feia feredat, i em va venir una força a la ment que em va demanar de tornar a la meua estimada Catalunya. Per fi vaig arribar davant d'un buròcrata inhumà i em vaig trobar dient: 'Franco'."

I així, en un comboi de tren de presoners, milers de republicans exiliats retornaren voluntàriament a la nova Espanya de Franco. La destinació, camps de concentració on hi moriren a milers. Alguns afusellats, molts més de malalties i fam. I moltíssims, repressaliats d'una o d'altra manera. Varela tingué sort. El batlle, el doctor Badia, del seu poble, Santa Coloma, intercedí per ell assegurant, i mentint, que era net de cap dels suposats "delictes" que implicaven una mort segura: càrrec polític (comissari), militància (joventuts d'Esquerra Republicana de Catalunya)... Alliberat d'una mort segura, el destí de Varela, igual com el de milers de joves en situació semblant, va ser, novament, l'uniforme militar. No se'l reconeixia el servei militar republicà, així que "au, una altra vegada tornava a anar vestit de soldat".

La cruel paradoxa va ser que Varela, igual com molts dels seus companys soldats "de procedència roja", foren elegits, per a més humiliació, per a participar en la desfílada de la victòria feixista, l'1 d'abril, i moltes més que seguir. Dins la misèria de l'ambient, tot allò només tenia un relatiu al·licient: intentar veure de prop una pava. Però ni això. "No vaig poder veure'n cap, durant l'estada a l'exèrcit de Franco, d'aquelles maleïdes paves mortíferes."

Miquel Payeras